

Mezi historií a beletrií

Lukáš Babka, Radka Bzonková (eds): Jen jeden osud. Antologie sovětské lágrové prózy. Přel. Radka Bzonková, Libor Dvořák, Jana Kleňhová, Alena Machoninová, Veronika Mistrová, Ivana Ryčlová. Edice Paměť. Academia, Praha 2009.

Již na počátku třeba napsat, že tento ediční počín patří k těm nemnoha z poslední doby, které by měly být oceněny. Nejen proto, že u nás trpíme nedostatkem této literatury pro poznání tohoto černého období ruských dějin, které se stále často retušuje, ale také z toho důvodu, že jde o vydání edičně zdařilé, které celý problém ruských „táborů“, „gulagů“ nebo jakkoli se tyto instituce nazývají, chápe jako problém hlubšího vědeckého poznání (L. Babka), ale také proměn samotné literatury (R. Bzonková). Svazek vznikl z ruské edice *Доднесь тяготеет (Возвращение, Москва 2005)*. Celý problém internačních a vyhlazovacích táborů není jednoduchý, neboť je asi nutné tato zařízení přece jen kategorizovat, i když byla pro člověka všechna stejně nedůstojná a vedoucí k jeho konci. Jiný byl pravděpodobně původní concentration camp v britsko-búrské válce, jiný byl internační tábor třeba pro rodiny československých anglických letců na území Protektorátu Čechy a Morava, jiná byla Osvětim a jiné tábory na Kolymě. Tato tematika v českém prostředí je ostatně zakódována v podtitulu: jde sice o sovětskou, ale „lágrovou“ prózu, slovo nesoucí v češtině všechny funkce klasického germanismu – sám bych se proto raději přidržel polysemického slova „tábor“ a atributu vyhlazovací – ostatně tak byla tato zařízení v SSSR koncipována, možná s výjimkami; klasik této literatury A. I. Solženicyn to v *Souostroví GULAG* vykládá na základě svědectví právě takto.

Další problém takové antologie spočívá v heterogenitě textů: na jedné straně to umožňuje hlubší a pestřejší zrcadlení tohoto fenoménu, jehož hrůznost si málokdo umí představit, na straně druhé jsou to zjevně disparátní výpovědi, narativy rozličné umělecké nebo ne-umělecké úrovně, často jde o fragmenty delších děl apod.

Není asi náhoda, že v čele stojí rozsáhlá výpověď takřka románového charakteru, ovšem kromě písně kolymských vězňů (její překlad i další básnické překlady jsou v tomto svazku z pera Milana Dvořáka), *Cesta Olgy Adamovové-Sliozbergové* (moc se mi nelíbí nedůsledné vynechávání -ová). Již zde začíná linie, která jako červená nit prochází celou antologií a které si všimli i někteří její recenzenti: jakási odevzdanost a vědomí osudovosti jako velmi ruský rys. Ale lze se tomu divit v tak velké zemi s tak velkými ukrutnostmi sahajícími daleko do minulosti (car daleko, Bůh vysoko)? Ale je tu ještě jeden rys: literárnost,

kulturnost, reminiscenčnost, literární aluzivnost, intertextovost. Všeobecně je známo, že lidé, kteří se vrátili „odtamtud“ většinou mlčí, nevyprávějí, i když je k tomu přetlak nutí: je to proto – když pomíneme další důvody – že tam byli jako lidé nejvíce poníženi, že je to za hranicemi lidské představitivosti, že je to hnusné a že se tomu celá lidská duše vzpírá. Když už o tom napsali, snažili se k těmto krutostem vytvořit alternativu, zastřít je vrstvou kultury: to jsou ty aluze Puškina, Tolstého, celé potoky, které se jim hrnou do pera, aby vytvořily smysluplný, lidský text uprostřed všeobecného marasmu. Tedy nejen způsoby vyprávění vyjadřují tento vnitřní stud za člověka, ale i tyto slovesné vrstvy, jejichž původcem byl také člověk, ale zcela jiný. Řekli bychom „táborová intertextualita“ jako moment autokatarze. To je spjato s další, pro literaturu zásadnější otázkou: vytvořilo si táborové téma také vlastní literaturu ve smyslu poetiky, žánrů, kompozice, změnilo toto téma literaturu jako celek, nebo zůstalo jen tématem jako každé jiné? Vytvořilo toto téma tak silný tlak, že změnilo i stavbu literatury, její tvar? To nevím, ale muselo by se analyzovat mnoho materiálu a ten v Rusku je, dokonce dílem systematicky publikovaný.

Dalším rysem - alespoň u některých – je jejich tehdejší přesvědčení o správnosti režimu a možném omylu. Proto to komické zvolání jednoho vězně nebo vězeňkyně: Vy jste aspoň straníci, ale proč jsme tady my? Jinde se autoři naopak popisu krutostí nevyhýbají, např. plánované znásilňování žen (Jelena Glinková: „*Kolymská tamvaj*“ *střední tlhy*). *Zvláštní porada* je úryvek z románu J. Dombrovského *Fakulta zbytečnosti*. Často se tu vyskytují dopisy, jejichž osud byl většinou temný a které dojmají zvláštní předeepsanou naivitou. Skutečnou perlou jsou dopisy Ariadny Efronové, dcery M. Cvetajevové, Borisi Pasternakovi, kde v závěrečné pasáži se popisy míst spojených s dětstvím (Tarusa) splývají s nadšením nad románem, jenž Pasternak dopsal. V tom se také zrcadlí celá ta ruská úpornost a skromnost: nejde o to román dokonce vydat, hlavně, že něco takového bylo vůbec napsáno. I za to je třeba platit nejvyšší cenu (s. 309). Klasik táborové prózy Varlam Šalamov je tu představen *Legendou o inženýru Kiprejevovi*, vskutku tvrdém chlapíkovi, který překonal svými masochistickými postoji i zločinnou mašinérii a obětoval se, aby si uchoval důstojnost. Nejsilněji působí ty prózy, jež jsou jakoby oproštěny od detailů, jsou extrémně věcné, asi tak jak byl *Jeden den Ivana Děnisoviče* (titulní povídka Tamary Petkevičové *Jen jeden osud*, Georgij Vagner: *Deset let za Sucharjevskou věž*, Semjon Vilenskij: *Rýžoviště Dněprovskij*). Faktograficky zajímavé jsou vzpomínky Zajary Vesjolé (roč. 1928), dcery Arťoma Vesjolého, vl. jm. N. I. Kočkurova, který byl popraven roku 1937.

Většinou jsou dobré i překlady, a to nejvíce tam, kde se podaří překonat rutinu a kde pak samo překládání působí svěže (Radka Bzonková). Někde zůstaly zbytečné rusismy nebo

špatné kolokace typu „fixní myšlenka“. Chybičky se občas vloudí (nepřesné psaní „raison d'être“, s. 15, Pasternakovy Ranní vlaky v korespondenci Ariadny Efronové jsou rusky v přepisu do latinky „Rannije pojezda“, zbytečně se uvádí i originální znění Tolstého povídky Hadži Murat aj. Myslím, že by se občas měly vysvětlovat různé remiscence a aluze. Např. kdo z českých čtenářů ví, kdo to byl d'Anthès? (s. 179) - rozhodně bychom tedy neměli psát Dantes: byl to nejen původce Puškinovy smrti, ale také manžel jeho švagrové, návštěvník hraběte Friesenhofa v dnešních slovenských Brodzanech a senátor za Napoleona III., jenž byl po proslulém souboji sice z Ruska vypovězen, ale v roce 1852 tam byl znovu na úspěšné misi k carovi jako císařův posel – za to se údajně stal doživotním senátorem (ovšem v důsledku známých okolností jen do r. 1870). Básník Nikolaj Někrasov (1821-1877) asi nebyl zakladatelem naturální básnické školy. Když byl Bělinským zkritizován za sbírku *Sny a zvuky* (*Мечты и звуки*, 1840, autor byl označen písmeny azbuky HH), redigoval a psal prózu. Právě tu stál u zrodu naturální školy, ale jako prozaik a redaktor, jako básník byl spíše zralým realistou, naturální škola byla jako počátek ruského realismu časově vymezeným jevem, rozhodně se o ní nedá hovořit v 50.-70. letech, kdy Někrasovo uznávané básnické dílo kulminuje. Tajemný „poručík Kiže“ (s. 283) je z historické povídky formalisty Jurije Tyňanova (1894-1943), překládá se lépe jako Poručík Cipak. Postava vznikla vlastně z hlášení „Poručíki že“, česky jako „Poručíci pak“ - to by si žádalo přece jen vysvětlit (orig. název povídky je vlastně Podporučik Kiže, 1927).

Prózy – byť se týkají tak vyhraněného prostředí a tak otřesných skutečností – jsou vždy literárně na úrovni, i když ne každá je vysoce umělecká, jsou tu přirozeně i texty literatury faktu, tak byly ostatně i koncipovány. Proto je třeba věnovat pozornost i jejich kulturním souvislostem, reáliím, ruskému kulturnímu areálu jako celku. To se editorům i překladatelům nehledě na drobnosti podařilo.

Ivo Pospíšil